

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۵	فصل اول: انسان و زمین در گذار زمان
۵	۱-۱ دوگانه فرهنگ و طبیعت در تاریخ
۸	۱-۲ طبیعت در همسایگی انسان
۱۱	۱-۳ طبیعت در محاصره صنعت
۱۵	فصل دوم: بحران محیط زیست
۱۵	۲-۱ بحران محیط زیست، پیامدها و دلایل آن
۱۶	۲-۲ افزایش جمعیت انسانی
۱۷	۲-۳ کمبود مواد غذایی
۱۸	۲-۴ کمبود آب
۱۹	۲-۵ تخریب منابع طبیعی
۲۰	۲-۶ آلودگی هوا
۲۰	۲-۷ انقراض گونه‌ها
۲۳	فصل سوم: واکنش‌ها در مقابله با بحران محیط زیست
۲۳	۳-۱ واکنش‌ها در مقابله با بحران محیط زیست
۲۴	۳-۱-۱ هشدار و آگاهی‌بخشی
۲۵	۳-۱-۲ آزادی حیوانات
۲۷	۳-۱-۳ تأسیس نهادها و سازمان‌های حافظت از محیط زیست
۲۸	۳-۲ اقدامات حقوقی در سطح ملی و بین‌المللی
۳۰	۳-۳ اقدامات مدیریتی با استفاده از فناوری
۳۲	۳-۴ تحولات فکری و فلسفی بعد از بحران
۳۳	۳-۴-۱ نگرش کارل مارکس
۳۴	۳-۴-۲ نگرش مارکوزه
۳۵	۳-۴-۳ نگرش مارتین هایدگر

صفحه	عنوان
۳۹	فصل چهارم: نوشتار طبیعت در گذر زمان
۴۰	۴-۱ نوشتار طبیعت
۴۲	۴-۲ طبیعت اثر امرسون
۴۴	۴-۳ والدن اثر دیوید ثورو
۴۸	۴-۴ تابستان روی دریاچه‌ها اثر فولر
۴۹	۴-۵ بهار خاموش
۵۳	۴-۶ مارکس و آرمان شبانی در ادبیات آمریکا
۵۷	فصل پنجم: شعر طبیعت در گذر زمان
۵۷	۱-۵ شعر طبیعت
۶۰	۵-۱-۱ ادبیات شبانی یا پاستورال
۶۶	۵-۱-۲ اشعار رمانتیک
۷۲	۳-۱-۵ شعر محیط زیستی
۷۶	۵-۱-۴ شعر بوم‌گرا
۷۸	۵-۲ تفاوت نگرش شاعر به طبیعت در شعر بوم‌گرا و کلاسیک
۸۲	۵-۳ تفاوت شعر بوم‌گرا و شعر رمانتیک
۸۳	۵-۴ تفاوت شعر بوم‌گرا با شعر محیط زیستی
۸۸	فصل ششم: نقد بوم‌گرا: تاریخچه و جریان‌ها
۸۸	۶-۱ آغاز نقد بوم‌گرا
۹۳	۶-۲ ویلیام روکرت و نگرش بوم‌گرایانه به ادبیات
۹۶	۶-۳ گسترش نقد بوم‌گرا و شکل‌گیری رشته ادبیات و محیط زیست
۱۰۰	۶-۴ چهار موج نقد بوم‌گرا
۱۰۱	۶-۴-۱ موج اول نقد بوم‌گرا
۱۰۱	۶-۴-۲ موج دوم نقد بوم‌گرا
۱۰۵	۶-۴-۳ موج سوم نقد بوم‌گرا
۱۰۶	۶-۴-۴ موج چهارم نقد بوم‌گرا
۱۰۸	فصل هفتم: نقد بوم‌گرا: موضوعات و روش‌ها
۱۰۹	۷-۱ موضوعات و روش‌های نقد بوم‌گرا
۱۱۰	۷-۱-۱ بررسی نگرش‌های دینی، کلامی و عرفانی درباره رابطه انسان و محیط زیست
۱۱۴	۷-۱-۲ بررسی شاخصه‌های آثار محیط زیستی در متون ادبی
۱۱۵	۷-۱-۳ نقد بوم‌گرا و اصول بوم‌شناسی ژرف

صفحه	عنوان
۱۱۷	۷-۱-۴ نقد بوم گرا و تقابل های دو گانه در متون ادبی
۱۲۱	۷-۱-۶ نقد بوم گرا و رابطه هویت، فرهنگ و مکان
۱۲۳	۷-۱-۷ اکوفمینیسم یا فمینیسم بوم گرا
۱۲۷	۷-۱-۸ موضوعات و روش های دیگر در نقد بوم گرا
۱۲۹	۷-۲ نقش نقد بوم گرا در تحولات گفتمانی
۱۳۲	۷-۲-۱ مدل کاربردی سه گانه زیف و تحولات گفتمانی محیط زیستی
۱۵۲	فصل هشتم: نمونه های نقد عملی
۱۵۲	۸-۱ تحلیل گفتمان آگهی های بازرگانی بوم محور (مطالعه موردی: ایزی پیک،...)
۱۵۳	۸-۱-۱ تحلیل گفتمان
۱۵۴	۸-۱-۲ تحلیل گفتمان آگهی های بازرگانی بوم محور
۱۶۱	۸-۱-۳ تحلیل مکالمه آگهی های مذکور
۱۶۲	۸-۱-۴ مفهوم سازی و ارزش گذاری در آگهی های مذکور
۱۶۴	۸-۱-۵ سخن پایانی
۱۶۵	۸-۲ تقدس و هویت یافتگی شخصیت در سایه طبیعت...
۱۶۶	۸-۲-۱ چهارچوب نظری
۱۶۸	۸-۲-۲ بحث و بررسی (تقدس و هویت شخصیت در پیوند با طبیعت)
۱۷۹	۸-۲-۳ سخن پایانی
۱۷۹	۸-۳ بلاغت تشبیه با رویکرد بوم گرایانه (مطالعه موردی: رمان سایه ملخ)
۱۸۱	۸-۳-۱ طرح مسئله
۱۸۲	۸-۳-۲ دسته بندی تشبیه های رمان سایه ملخ با محور بوم گرایی (تشبیهات طبیعت بنیاد)
۱۸۸	۸-۳-۳ تشبیه و گفتمان زیست محیطی
۱۹۲	۸-۳-۴ تشبیه و داستان
۱۹۴	۸-۴ سخن پایانی
۱۹۵	منابع

پیشگفتار

از زمان انتشار کتاب *ماشین در باغ* اثر لئو مارکس تا امروز تقریباً شصت سال می‌گذرد. این کتاب رساله‌دکتری او بود که در آن به تقابل طبیعت و صنعت در آثار ادبی پرداخت و بعدها مبنایی برای پیگیری مباحث محیط زیست در ادبیات شد. با شکل‌گیری نقد بوم‌گرا، خوانش آثار ادبی با رویکرد زیست‌محیطی در خارج از دانشگاه و سپس در دانشگاه مورد اقبال قرار گرفت. اولین کتاب درسی در سال ۱۹۸۵ یعنی هفت سال بعد از مقاله‌روکرت، مبدع اصطلاح «اکوکریتیسیم»، با عنوان *آموزش ادبیات زیست‌محیطی، مواد، روش‌ها و منابع* تدوین و انتشار یافت. سرانجام، در سال ۱۹۹۰ نخستین بار در دانشگاه نوادا رشته ادبیات و محیط زیست تأسیس شد. به این ترتیب مطالعات بوم‌گرایانه که پیش از این در خارج از دانشگاه‌ها پی گرفته می‌شد به میان دانشگاهیان رفت و به شکل جدی‌تری دنبال شد. به گونه‌ای که رشد سریع مقالات و کتاب‌های نقد ادبی در این حوزه و نیز برگزاری همایش‌های دانشگاهی را به دنبال داشت.

در ایران مطالعات ادبیات و محیط زیست نزدیک به یک دهه است که در جامعه دانشگاهی ما مطرح شده است. در این فاصله کوتاه، شاهد استقبال دانشجویان از این رویکرد نو در نقد ادبی بودیم. بیشتر و پیش‌تر از آن که استادان به ترجمه و تألیف در این زمینه پردازند، دانشجویان با کنجکاوی تحسین‌برانگیز خود موضوعاتی را در این حوزه برای مقالات و پایان‌نامه‌ها و رسالات خود برگزیدند و خوانشی نو از اشعار و متون ادبی ارائه دادند.

تألیف سه کتاب *ادبیات سبز، نقد بوم‌گرا* و *درباره نقد بوم‌گرا* (ترجمه مجموعه مقالات) در همان سال‌های آغازین دهه نود و انتشار کتاب *اخلاق زمین* در آغاز قرن پانزدهم، زمینه‌آشنایی دانشگاهیان را فراهم ساخت و به دنبال آن، مقالات ارزشمندی زیر نظر استادان یا به قلم آن‌ها نوشته شد و در این زمینه، به ویژه در نشریه *ادبیات پارسی معاصر و نقد ادبی* به چاپ رسید که راه مطالعه و پژوهش را در ایران هموار ساخت.

کتابی که پیش رو دارید - چنان که از عنوان آن برمی‌آید - زمینه‌ساز آشنایی بیشتر علاقه‌مندان این نقد با تاریخ و زمینه‌های فکری، اقتصادی و نیز تاریخ شکل‌گیری و گسترش این رویکرد و نظریه‌های مرتبط با آن است. علاوه بر آن به منظور آشنایی با کاربردهای این نقد،

نمونه‌هایی از نقد عملی ارائه شده است که هر کدام مبحث تازه‌ای را در این حوزه مطرح می‌کنند. بی‌شک این نقد بی‌ارتباط با جنبش‌های زیست‌محیطی و جریان‌های سیاسی مرتبط با آن نیست؛ اما مؤلفان ترجیح دادند این مبحث را به متخصصان واگذارند و بیشتر مباحثی را مطرح کنند که ارتباط نزدیکی با متون ادبی موجود داشته باشند.

نکته‌ای که در اینجا لازم است به آن اشاره کنیم دلیل عدم پرداختن به رویکرد دینی و اسلامی است. بی‌شک متون دینی و روایی ما نسبت به مسئله محیط زیست و نحوه رابطه انسان با زمین خنثی نیستند. از قضا در واکنش به بحران محیط زیست در جهان اسلام، حرکتی در جهت بازخوانی و بازاندیشی در آموزه‌های اسلامی صورت گرفته است. کنفرانس‌های متعددی در جهان اسلام پیرامون این موضوع برگزار شد؛ از جمله کنفرانس «محیط زیست جهانی از دیدگاه اسلام» در سال ۲۰۰۰ در جدّه، یا همایش بین‌المللی «محیط زیست، دین و فرهنگ» در سال ۱۳۸۰ در ایران که انتشار مقالات متعددی در حوزه فلسفه، اخلاق و فقه اسلامی را در این زمینه دربر داشت. علاوه بر این، کتاب‌هایی نیز به طور خاص به موضوع اسلام و محیط زیست پرداختند؛ از آن جمله *اسلام و محیط زیست* از آیت‌الله جوادی آملی، *اصول تربیت محیط زیستی در اسلام* از صادق اصغری، *اسلام و محیط زیست* نوشته خالد فضلان با ترجمه اسماعیل حدادیان مقدم، *اسلام و محیط زیست* از عیسی ولایی و *الهیات محیط زیست* از دکتر محقق داماد. در این کتاب‌ها، نویسندگان کوشیده‌اند از میان روایات و آیات، آن دسته را که می‌توانند دربردارنده ملاحظات محیط زیستی باشند جمع‌آوری کرده و درباره آن‌ها بحث کنند. از آنجا که یکی از مؤلفان این کتاب، زهرا پارساپور، پیش از این در کتاب *اخلاق زمین* به رویکرد قرآن و روایات درباره محیط زیست پرداخته و تلاش نموده نظریه‌های معاصر در زمینه اخلاق زیست‌محیطی را در این ارتباط مطرح کند، لذا در این کتاب تکرار همان مطالب را شایسته ندیدیم و خوانندگان علاقه‌مند به این موضوعات را به منابع مذکور ارجاع می‌دهیم.

تمایز این اثر با کتاب‌هایی که پیش از این به قلم پارساپور انتشار یافته در چند مقوله است: نخست، طرح مباحثی نو که برای نخستین بار درباره آن سخن می‌گوییم؛ برای مثال معرفی چهار موج نقد بوم‌گرا که ما را با فراز و فرود این نقد در طی زمان آشنا می‌سازند به گونه‌ای که تفاوت فضای فکری آثار شکل‌گرفته در این حوزه را بهتر متوجه می‌شویم. همین‌طور معرفی اقسام شعر محیط زیستی که می‌توانند ما را در طبقه‌بندی اشعار زیست‌محیطی فارسی نیز یاری برسانند.

دوم، بیان مطالب قبلی با وضوح و عمق بیشتر؛ برای مثال در این کتاب لازم بود که مطالبی مثل زمینه‌های شکل‌گیری این نقد، معرفی جنبه‌های بحران محیط زیست، و تعریف

اصطلاحات مهم در این حوزه تکرار شود؛ اما سعی شده است همه مطالب این کتاب نسبت به کتاب‌های قبلی چه از حیث منابع و چه از حیث گستردگی و وضوح، متفاوت باشند به گونه‌ای که به فهم بهتر و عمیق‌تر آن‌ها کمک کنند. برای مثال در کتاب‌های قبلی از برخی آثار مهم در حوزه نوشتار طبیعت که در نقد بوم‌گرا درباره آن‌ها بسیار صحبت می‌شود تنها نام برده شده، اما در این کتاب آن‌ها را کاملاً معرفی و نسبت آن‌ها را با این رویکرد روشن کردیم.

نمونه‌های نقد عملی که در این کتاب است هر یک با شیوه و روش متفاوت به جنبه‌های مختلف آثار ادبی با رویکرد بوم‌گرایانه می‌پردازند و می‌توانند دانشجویان را در این مسیر یاری رسانند. سعی شده است در هر نمونه، نگاه و نکته تازه‌ای مطرح شود؛ برای مثال مبحث کلاسیک بلاغت تشبیه برای نخستین بار با رویکرد بوم‌گرایانه مطرح شده است یا مدل کاربردی سه‌گانه زیف در تحولات گفتمانی برای نخستین بار در نقد عملی به کار گرفته شده است.

نکته آخر این که، در لابه‌لای مباحث، گاه نمونه‌هایی از اشعار کلاسیک و معاصر فارسی آورده‌ایم. بی‌شک فضای فکری شاعران کلاسیک، منظومه فکری آن‌ها و سلسله‌مراتبی که برای جهان خلقت قائل می‌شدند با فضای اشعار زیست‌محیطی امروز متفاوت است. در کتاب *اخلاق زمین*، مفصل در این باره بحث شده است. همچنین در اشعار معاصر می‌توان خوانشی سیاسی - اجتماعی از اشعاری داشت که ما در این متن به عنوان شاهد ذکر کرده‌ایم. اما به مناسبت مباحثی که در این کتاب مطرح شده است، مناسب دیدیم به جای نمونه‌های اشعار لاتین از شعر فارسی مرتبط مدد بگیریم که خوانندگان ارتباط بهتری با آن برقرار کنند. البته یافتن این اشعار کار آسانی نبود؛ چرا که جریان شعر زیست‌محیطی در ایران، جریانی نوپا و ضعیف است و در میان اشعار برجسته معاصر به ندرت می‌توان نمونه‌هایی مناسب یافت که دست کم یکی از خوانش‌های آن‌ها خوانش زیست‌محیطی باشد.

انتشار این کتاب در مؤسسه‌ای که به کتاب‌های درسی دانشگاهی اختصاص دارد این امید را در دل مؤلفان روشن می‌کند که به زودی شاهد تأسیس گرایش ادبیات و محیط زیست در مقطع کارشناسی ارشد دانشکده‌های ادبیات باشیم و این کتاب در آن روز به کار مدرّسان و دانشجویان این رشته خواهد آمد.

امروز بشر بیش از هر زمان دیگر، نگران آینده زمین و ساکنان آن از هر نوع است. اکنون که این سطور را می‌نویسیم زلزله مهیب ترکیه و ترس از پیامدهای آن، آلودگی‌های وسیع در شهرهای بزرگ ایران، کم‌آبی و نگرانی خشک شدن دریاچه‌ها و تالاب‌ها و تازه‌تر از همه، مرگ «پیروز» توجه همه رسانه‌ها را به خود جلب کرده است و نه تنها متخصصان که

عموم مردم با نگرانی و کنجکاوی این اخبار را دنبال می‌کنند. این نگرانی نتیجه آگاهی و علم نسبت به محیط زیست و فرایندهای اکولوژیک است که سرنوشت همه اجزاء زنجیره حیات را به هم گره زده است. به راستی واکنش جامعه دانشگاهی ما در شاخه‌های مختلف علوم انسانی از جمله ادبیات، در قبال این دغدغه اساسی چیست؟

علیه توکلنا
مؤلفان کتاب